

शेतकरी उत्पादक संघटना आणि कोविड -१९

योगेश एखंडे

आचार्य पदवी विद्यार्थी

विस्तार शिक्षण विभाग

डॉ. बा. सा. को. कृ. वि., दापोली

शशांक रायकर

आचार्य पदवी विद्यार्थी

विस्तार शिक्षण विभाग

डॉ. बा. सा. को. कृ. वि., दापोली

धनश्री निगडे

आचार्य पदवी विद्यार्थीनी

विस्तार शिक्षण विभाग

व. ना. म. कृ. वि., परभणी

भारतातील शेतकरी उत्पादक संघटना (एफपीओ)-

भारतात, नाबार्ड (२०१७) यांनी शेतकरी उत्पादक संघटनांना एक प्रकारची उत्पादक संस्था म्हणून परिभाषित केले (प्राथमिक उत्पादकांनी स्थापना केलेली कायदेशीर संस्था उदा. शेतकरी, मच्छीमार, विणकर इ.) जिथे सदस्य शेतकरी असतात. भारतात एफपीओ सहकारी संस्था अधिनियम किंवा भारतीय कंपनी अधिनियम किंवा भारतीय विश्वस्त अधिनियम अंतर्गत नोंदणीकृत असू शकतात.

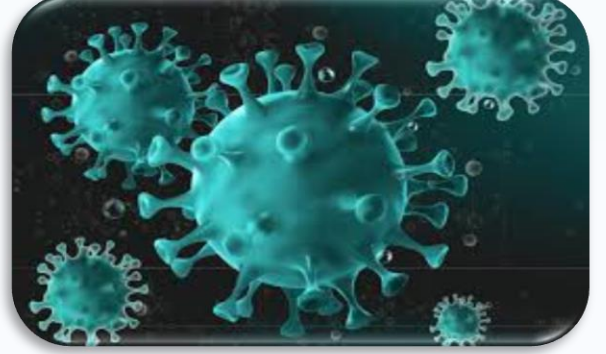
देशात जवळपास ७,००० एफपीओ नोंदणीकृत आहेत. भारत सरकारने पुढील पाच वर्षात ६८६८ कोटी निधीची व्यवस्था करून १०,००० नवीन एफपीओ तयार करण्याचे लक्ष्य ठेवले आहे. 'एक जिल्हा एक उत्पादन' चे वलस्टर तयार केले जाईल तर प्रत्येक एफपीओला १७ लाख मिळतील. तीन संस्था, उदा. छोट्या शेतकऱ्यांचे कृषी-व्यवसाय कन्सोर्टियम (एसएफएसी), राष्ट्रीय कृषी व ग्रामीण विकास बँक (नाबार्ड) आणि राष्ट्रीय सहकारी विकास महामंडळ (एनसीडीसी) यांना देशातील एफपीओची देखभाल करण्याची जबाबदारी सोपविण्यात आली आहे.

जानेवारी २०२० मध्ये, भारत सरकारने एफपीओला निर्यातदारांशी संवाद साधण्यासाठी व्यासपीठ म्हणून कृषी व प्रक्रिया केलेले अन्न उत्पादने निर्यात विकास प्राधिकरण (अपेडा) येथे एक शेतकरी कनेक्ट पोर्टल तयार केले.

कोविड -१९ संकटाला एफपीओची प्रतिक्रिया-

कोरोना व्हायरसच्या संकटादरम्यान, एफपीओनी शेतकऱ्यांना इनपुट तरतूदीसह, सदस्यांना विस्तार व सल्ला सेवा पुरविणे, सदस्यांकडून उत्पादनांची खरेदी करणे, कापणीनंतरचे ऑपरेशन, मार्केटिंग, सभासदांना मिळकत, अशी व्यवस्था करावी.

कार्यरत भांडवलाच्या कर्जाचे किंवा कर्जाचे अधिग्रहण इ. राज्य सरकार एफपीओद्वारे थेट विपणनास चालना देत आहेत. कारण मोठ्या संख्येने शेतकऱ्यांचे उत्पादन एकत्रित करणे आणि शहरी केंद्रात एकत्रितपणे विक्री करणे ही उत्तम यंत्रणा आहे. वैयक्तिक बाजारपेठेतील सदस्यांना होणारी अडचण आणि शहरी ग्राहकांशी संपर्क साधण्याच्या संधीचा फायदा घेण्यासाठी बहुतेक एफपीओनी उत्पादनांच्या विपणनासाठी त्यांचे कार्य निर्देशित केले आहेत. शेतीत अतिरिक्त उत्पादन उपलब्ध असते आणि पुरवठा साखळी विस्कळीत होते तेव्हा एफपीओ मूल्य वाढवत असतात. जेणेकरून सामान्य स्थिती परत आली की भविष्यात उत्पादन विकले जाऊ शकते.

एफपीओद्वारे घेतलेली आव्हाने-

बहुतेक समस्या एफपीओ परिसरापासून शहरी भागात उत्पादनांच्या वाहतुकीशी संबंधित आहेत. बरेच वाहतूकदार पोलिस किंवा प्रशासनाकडून होणाऱ्या छळाकडे दुर्लक्ष करतात. काही घटनांमध्ये, पुणे आणि मुंबई येथे भाजीपाला आणि फळं देण्यासाठी गेलेल्या ट्रक चालकांना, विषाणूची लागण होण्याच्या भीतीने ग्रामस्थांनी परत आल्यावर त्यांना त्यांच्या घरी राहू दिले नाही हे हि आपण ऐकले. दुसरी महत्वाची समस्या म्हणजे कामगारांची अनुपलब्धता. लॉकडाऊन आणि निर्बंधांमुळे कामगारांनी आपली कामाची ठिकाणे घरी जाण्यासाठी सोडली आहेत किंवा सरकारच्या वतीने व्यवस्था केलेल्या तात्पुरत्या निवासस्थानी राहत आहेत. मजुरांची अनुपलब्धता पीक पॅकेजिंग आणि ब्रेडिंगच्या कामांवर परिणाम करीत आहे. बहुतेक एफपीओ नाजूक टप्प्यावर आहेत आणि त्यांच्याकडे अपुऱ्या स्वच्छताविषयक उपायांसह पॅकहाऊससारखी मर्यादित पायाभूत सुविधा आहेत. त्यांच्याकडे कोल्ड स्टोरेज सुविधा किंवा कोल्ड

साखळ्यांची कमतरता आहे त्यामुळे अधिक नुकसान होते. संकटाच्या वेळी त्यांना अधिक प्रक्रिया आणि काम करण्याची परवानगी या समस्यांचा सामना करावा लागतो. पुरवठा साखळीत सहभागी होण्याच्या मागणीसाठी टप्प्याटप्प्याने ब्राहक डेटाबेस, ऑनलाईन बुकिंग क्षमता, वेबसाइट्स आणि मोबाईल ॲप्सचा अभाव आहे. या प्रशासकीय, आर्थिक आणि प्रणालीगत समस्यांसह एफपीओनाही काही सामाजिक समस्यांना सामोरे जावे लागले. उत्पादनाची विक्री आणि विक्री दरम्यान गर्दी सांभाळणे हे एक दुसरे आव्हान आहे.

धोरण, सुचना आणि मार्ग-

कोविड - १९ चा परिणाम आणखी काही काळ टिकण्याची शक्यता आहे. म्हणूनच, पुरवठा साखळी सुरक्षित ठेवण्यासाठी उर्वरित एफपीओ बोर्डवर कन्सोर्टियममध्ये आणणे अत्यंत महत्वाचे आहे. त्यांच्यात जागरूकता निर्माण करणे, नेतृत्व निर्माण करणे, त्यांना सल्लामसलत व मार्गदर्शन करणे, प्रारंभिक कामकाज सुलभ करणे इत्यादी काही उपाययोजना म्हणजे त्यांना बोर्डात आणणे.

एफपीओच्या कार्यामध्ये विविधता आणल्यामुळे त्यांना संकटात मदत करेल आणि लवचीकता वाढवेल. निर्यातीसारख्या कामांवर पूर्णपणे अवलंबून राहण्याऐवजी, एफपीओनी मूल्यवर्धन, थेट विपणन इत्यादीसह विविधता आणली पाहिजे.

एफपीओमध्ये योग्य पायाभूत सुविधा ही काळाची गरज आहे. महाराष्ट्रातील महागराप्स सारख्या संस्थांनी प्री-कूलिंग युनिट, कूलिंग युनिट, कोल्ड स्टोरेज यासारख्या आवश्यक पायाभूत सुविधा समाज पातळीवर कसे तयार करता येतील हे दर्शविले होते, जेथे सदस्यांची उत्पादने एकत्रित केली जातात आणि पुढील मागणीचे आवर्तन येईपर्यंत संग्रहित केली जाऊ शकते. यामुळे त्यांना युरोपियन बाजारपेठेतील मागणीची पूर्तता करण्यासाठी त्यांचे उत्पादन निर्यात करण्यात मदत झाली आहे.

सध्याच्या संकटाच्या काळात पॅक हाऊस, कोल्ड स्टोरेज इत्यादी पायाभूत सुविधांची गरज बऱ्याच एफपीओद्वारे जाणवली जात आहे. म्हणूनच, भविष्यात मूलभूत विपणन मूलभूत सुविधा स्थापित करण्यासाठी एफपीओना अधिक निधी वाटप केला जाऊ शकतो. संकटाच्या वेळी अशा अडथळांवर मात करण्यासाठी वेगवेगळ्या देणगीदार संस्था, स्वयंसेवी संस्था, विश्वस्त संस्था एफपीओना पाठिंबा देऊ शकतात. अनेक एफपीओकडे वाहने नसल्याने वाहतुकीची समस्या नोंदवली गेली. वाहन घेण्यामुळे सतत थेट विपणनास मदत होते. म्हणूनच, अन्य बाजाराच्या पायाभूत सुविधांबरोबरच वाहने खरेदी करण्यासाठी आणि एफपीओना परिवहन क्षेत्रावर कमी अवलंबून

राहण्यासाठीही निधी वाटप केला जाऊ शकतो. नव्या एफपीओसाठी सरकार १७ लाख रुपये देणार आहे. यातील बहुतांश निधी पायाभूत सुविधा विकास आणि वाहन खरेदीसाठी वापरला जाईल.

बाजारपेठेतील दुवा अजूनही कमकुवत आहे आणि शहरी ब्राहकांकडून एफपीओ डिस्कनेक्ट झाले आहेत. आय.सी.टी. प्लॅटफॉर्म वापरणारे अभिनव मॉडेल्स, कृत्रिम बुद्धिमत्ता आणि मशीन लर्निंगचा वापर मागणी वाढवण्यासाठी एकत्रित केला जावा. शहरी वलस्टर्सना उत्पादनांच्या पुरवठ्यासाठी आवश्यक सुविधांद्वारे हे बॅकस्टॉप असले पाहिजे. शेतकरी-ब्राहकांच्या मॉडेल्स चालविण्यासाठी शहरांमधील बाजारपेठेचा संबंध उत्पादनांच्या विपणन व विक्रीसाठी विशिष्ट क्षेत्रातील सोसायट्यांना एखाद्या विशिष्ट एफपीओकडे वाटप करून विकसित केला जाऊ शकतो. ऑनलाईन मार्केट प्लॅटफॉर्म ई-एनएम एफपीओना त्यांच्या उत्पादनास व्यापार करण्यास मोठा वाव देते. म्हणूनच, त्यांच्या सदस्यांना ऑनलाईन ट्रेडिंगचा फायदा मिळावा म्हणून ई-एनएमवर अधिक एफपीओ नोंदवावेत. या संकटकाळात पीडीएसवर अवलंबून असलेल्या ब्राहकांची गरज भागविण्यासाठी कांदा, लसूण, बटाटा इत्यादी अर्ध-नाशवंत वस्तूंच्या पुरवठ्यासाठी एफपीओना सार्वजनिक वितरण प्रणालीशी (पीडीएस) संपर्क असणे आवश्यक आहे. सरकार या दिशेने आवश्यक पावले उचलू शकतात.

एफपीओ हे जिल्ह्यातील आत्मा व केव्हीके समवेत विस्तार सेवांचे समन्वय आणि अभिसरण यांचा अविभाज्य भाग असावा. आत्मा व केव्हीकेकडे जाणाऱ्या सल्लागारांना एफपीओसह सामायिक करण्यासाठी जिल्हा पातळीवर यंत्रणा आवश्यक आहे. आपत्तीच्या वेळी विश्वासार्ह माहिती वेगाने प्रसारित करण्यास मदत होईल.

बीएससी (एॅग्री), एमएससी (एॅग्री) सामाजिक विज्ञान, एबीएम, एमबीए, एमएसडब्ल्यू या विद्यार्थ्यांना त्यांचे औद्योगिक प्रशिक्षण, RAWE कार्यक्रम किंवा संशोधन प्रकल्प एफपीओसह कार्य करण्यासाठी नोकरी देणे. त्यांना एफपीओसाठी व्यवसाय मॉडेल विकसित करणे आणि पुरवठा साखळीतील खासगी स्टार्ट-अप्सच्या बरोबरीने आणण्यासाठी त्यांची कामगिरी सुधारण्याचे काम सोपवले जाऊ शकते. बिग बास्केट, निन्जा-कार्ट इत्यादी स्थापित संस्थांकडून आधार घेतला जाऊ शकतो. एफपीओमध्ये व्यावसायिकता वाढविण्यासाठी, पुरवठा साखळी व्यवस्थापनात सदस्य किंवा संचालक मंडळाची क्षमता वाढविणे आणि संबंधित इतर प्रक्रियात्मक बाबी हाती घ्याव्यात. राज्यस्तरीय सेमेटि किंवा राष्ट्रीय स्तरावरील मॅनेज असे प्रशिक्षण देऊ शकते.

(संपर्क: +९१ ९३७०९३८७९७)

